

Бондарчук Анна Сергіївна,

здобувач докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: докторант докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент **Бабаніна В. В.**

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖУРНАЛІСТА В ПЕРІОД З IX СТ. ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Процес зародження і розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста у вітчизняному законодавстві, починається із правових пам'яток часів Київської Русі, зокрема з Руської Правди. Оскільки на законодавчому рівні закріплення протиправного психічного насильства у вигляді погроз різного характеру зустрічається в зазначеній пам'ятці руського права. Це стало початковим відліком караності погрози як суспільно небезпечного діяння [10, с. 284].

Коло діянь, де погроза визнавалася караним суспільно небезпечним діянням в різні періоди як розширювалося, так і звужувалося, з часом набувши чітко виражених форм, які були закріплені у чинному Кримінальному кодексі України (без певної системності) та відповідно спричинило появу норми про погрозу або насильство щодо журналіста.

Якщо розглядати комплексно (в міжнародному масштабі), то законодавче унормування громадянських прав і свобод, що включають в себе свободу думки і слова, започаткував нормативний акт «Білль про права» 1689 р. Англійський акт гарантував свободу слова на засіданнях Парламенту та недопустимість переслідування за висловлені судження. Навіть свобода думки і слова поширювалася на інформацію, яка може вплинути на результат виборів або роботу уряду. Вважалося, що для кращої поінформованості виборців, вони мали ознайомлюватися з різними поглядами [8].

У 1649 р. було прийнято Соборне уложення, у якого безпосередньо не було передбачено відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста. Натомість були норми, що стосувалися відповідальності за подібні види діяння, зокрема погроза, насильницькі злочини та ін. В цілому, ще Конституція Пилипа Орлика 1710 р. була однією з перших у Європі, що визначала свободу як найвищу цінність. Акцент у цьому документі поставлено саме на захисті прав та вольностей народу (війська Запорізького), демократичних традиціях українського козацтва, хоча окремо про свободу думки, слова чи друку тут ще не йдеться [9, с. 199–200].

Однак, в дійсності було зовсім не так, домінувала заборона свободи слова та преси (яка носила також і кримінальний характер). У газеті «Відомості» («Амстердам»), яка виходила друком під безпосереднім контролем царя, нічого не дозволеного не могло бути надруковано, навіть в архіві збереглися не тільки окремі сторінки рукописів, а й цілі статті, які так і не з'явилися в газеті, крім того, зустрічалися також окремі номери, що взагалі не були опублікованими [2, с. 12]. 3 січня 1728 р. газета «Відомості» («Амстердам») була перейменована в «Санкт-Петербурзькі відомості» і передана для видавництва в Академію наук.

Хоча переважна більшість друкованих і літописних видань (за невеликим винятком), були церковно-релігійними. 3 1720 р. на всій території Російської імперії (а й відповідно і на землях України, які входили до її складу) було введено попередню цензуру від духовної колегії [3, с. 73].

Від 4 жовтня 1727 р. питання цензури регулювалося в типографіях при Сенаті, при Академії в Москві та при Олександрійському монастирі [5, с. 873–874], лише з 7 березня 1743 р. було чітко розподілено духовну і світську цензуру.

При правлінні Катерини II державна політика в галузі охорони життя та здоров'я журналістів та засобів масової інформації була доволі неоднозначною. З одного боку критика політичної влади в засобах масової інформації переслідувалася репресіями щодо авторів, однак при цьому М. Новікову дозволялося видання власного журналу із повним державним фінансуванням як його видавництва, так і оплати праці робітникам, що здійснювали роботу над ним. При цьому в своїх публікаціях М. Новіков найчастіше досить різносторонньо відгукувався про правління Катерини II («кусав руку, яка годувала»). Тому, наказом Катерини II М. Новікова було переведено до Шліссельбурзької фортеці, де він повинен був провести цілих 15 років. А всі книги його (понад 3 тис.) визнанні забороненими, були вилученні та привселюдно спалені. Це був вирок, який вразив сучасників своєю суворістю.

На землях України у XVII ст. приватні особи отримали право відкривати власні друкарні, однак, такий дозвіл надавали лише влада. Указ про вільні друкарні, що ввів явочний порядок відкриття приватних друкарень, був прийнятий лише в 1791 р.

Також відбувалася подальша регламентація цензури, удосконалювалося законодавство щодо її організації та прав осіб, які були задіяні у зазначеній сфері. Цензура здійснювалася не чиновниками, а вченими у відповідних закладах освіти, а де їх не було, то – градоначальниками. На перше місце ставився закон, на друге – добрі звичаї та моральність і лише на третє – влада. Однак, на цензуру суттєво впливала політична та економічна обстановки в державі, розвиток культури і самосвідомості жителів країни. Жорстко карали осіб, навіть були непоодинокі випадки засудження до смертної кари, які пропагували в засобах масової інформації найбільш шкідливі погляди

щодо політичного устрою та відповідних посадових осіб, а також ті переконання, що руйнували громадський спокій, знижували рівень поваги до влади [7, с. 933–934].

З метою залучення іноземних інвестицій у зазначену сферу, а також підтримання міжнародних зв'язків 1 березня 1771 р. було прийнято Сенатський указ «Про надання іноземцю Гартунг привілеї на заклад в Санкт-Петербурзі вільної Друкарні та словолітнуоу, для іноземних мов». В зарубіжних країнах відношення як до осіб які займалися видавничою діяльністю, так і сама цензура була більш лояльною, порівняно з землями, які входили до складу України. Від попередньої цензури, яка здійснювалася державними органами у XVIII ст. відмовилися майже всі країни Західної Європи, зокрема в Англії у 1694 р., у Данії у 1770 р., у Франції у 1770 р., у Швеції у 1766 р.

На іншій частині українських земель розвиток журналістики пов'язаний із виданням першої «Львівської газети» 1776 р. («Gazette de Leopold»), яка виходила у Львові французькою мовою. З видання першої газети починається історія журналістики та засобів масової інформації. В другій половині XVIII ст. на цій частині українських земель починала формуватися кримінально-правова охорона свободи слова та журналістської діяльності, хоча в інших країнах на території Західної Європи, це зародилося ще із стародавніх часів. Одним із свідчень цього є висловлювання К. Кулле (фр. Corinne Coulet), який вивчаючи питання діяльності засобів масової інформації в Давній Греції, зазначає, що «судячи з текстів можна було висловлюватись вільно» [1, с. 78].

Детальна регламентація порядку проведення попередньої цензури Синодом і Академією Наук була прописана в указі виданому 31 травня 1780 р. «Про нагляд за виданням духовних книг у вільних друкарнях і перебували у відомстві цивільних людних місць і закладів» [6, с. 931]. Крім того, додаткове регулювання діяльності Синоду в даному напрямку було зазначене в указі від 15 січня 1783 р. «Про дозвіл у всіх містах і столиці заводити Друкарні та друкувати книги на Російському та іноземними мовами, з оглядом їх від Управи Благочиння».

З прийняттям зазначених указів позитивним аспектом на шляху розвитку свободи слова та засобів масової інформації стало скасування вимоги отримувати дозвіл на відкриття друкарень. Тобто можливість друкувати книги з привілею перетворилося в право, хоча, з обов'язковою участю цензурного органу (вперше згадуються управи благочиння, які повинні були контролювати зміст публікованих творів і при необхідності могли накладати вето на твори і висувати санкції щодо інших порушників, що забороняли якісь твори). Ситуація була подвійною як щодо цензури, так і щодо охорони прав осіб, які займалися журналістською діяльністю.

Тобто 15 січня 1783 р. на основі виданого указу про «вільні друкарні», регулювання журналістської (друкарської) діяльності стало цивільно-правовим. Щодо відповідальності за насильницькі дії по

відношенню до зазначеної категорії суб'єктів не було передбачено. Притягувалися до відповідальності більше самі особи, які займалися зазначеною діяльністю оскільки була передбачена цензурна заборонна (попередня) і каральна (наступна). На землях теперішньої України було закріплено концесійний порядок організації друкарської справи, що зумовлено утвердженням адміністративно-поліцейського режиму. Це в свою чергу привело до прийняття єдиних законодавчих актів суворо нормативного характеру, які доволі тривалий час виступали в якості законів (Цензурний статут) у сфері журналістики та друкованої справи.

З 15 травня 1790 р. було призначено окремого Цензора, на якого покладалася відповідальність за видавничу діяльність [7, с. 132–134]. Він здійснював свої повноваження паралельно з Управою Благочинну. Це зокрема як наслідок спричинило прийняття указів від 16 вересня 1796 р. та 22 жовтня 1796 р. [7, с. 132–134, с. 933–934], що скасовували право на відкриття приватних друкарень. Було ліквідовано 21 діючу приватну друкарню, створено у м. Одеса цензурного центру, який контролював видавничу діяльність та посилив контроль за ввезення літератури з-за кордону.

У період з 1797 по 1799 рр. було знищено понад 600 творів, а їх авторів піддано покаранню [4]. В цілому, інформаційне поле було повністю підконтрольне органам державної влади, а права осіб, які займалися видавничою діяльністю не були захищені, цьому підтвердженням слугують укази від 18 квітня і 5 червня 1800 р., які можна назвати ще й завершенням цензурної реформи, яку розпочала Катерина II.

Отже, фактично до кінця XVIII ст. відбувся перехід від неорганізованої, епізодичної цензури до більш упорядкованих форм; цензурний апарат почав оформлятися організаційно і юридично. Формувалися правові позиції щодо охорони життя та здоров'я, прав та обов'язків осіб, які займалися видавничою діяльністю.

Список використаних джерел

1. Бухтатий О. Є. Захист суспільної моралі та свободи слова в Україні: утилітаристський підхід. *Філософські та метрологічні проблеми права*. 2014. №1. С. 78–100.
2. Варецкий Б. К Шелест страниц, как шелест знамен. Москва: РССК: Информ Форте, 2001. 765 с.
3. Морквін Д. А. Історичний аспект кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25 С. 71–77.
4. Новомбергский Я. Я. Освобождение печати во Франции, Англии и России: Лекции, читанные в Русской Высшей Школе общественных наук в Париже. СПб., 1906. / История печати: Антология: Т. 1. Москва: Аспект Пресс, 2002. 419 с.

5. Полное собрание законов Российской империи, Т. VII. 1723–1727 гг. Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. СПб. 1830. 933 с.

6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. Том XX. 1775–1780 гг. Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. СПб. 1830. 1041 с.

7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. Том XXIII. 1789–6 ноября 1796 гг. Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. СПб. 1830. 974 с.

8. Сікалов В. Свобода слова: кіт на повідку. URL: <http://gazeta.dt.ua>.

9. Тихонова Є. А. Парламентарна республіка як можлива і доцільна форма української державності. *Проблеми державно-правової реформи в Україні*. Київ: Ін-т закон-ва Верховної Ради України, 1997. Вип. 3. 348 с.

10. Шаблистий В. В. Поняття погрози у кримінальному праві та законодавстві України: історія та сучасний стан. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 283–286.

Коренюк Анастасія Анатоліївна,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент **Расюк Е. В.**

ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Наразі в Україні триває процес пошуку та впровадження оптимальних соціально - правових та організаційних засад застосування пробації стосовно неповнолітніх. При цьому здійснення державою реформ у сфері ювенальної юстиції супроводжується запровадженням нових методів роботи із неповнолітніми суб'єктами пробації з метою їх виправлення та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень, що дозволяє гнучко застосовувати прогресивні зарубіжні концепції ювенальної пробації, імплементувати загальновизнані міжнародні принципи, норми та стандарти.

Водночас одним із основних принципів діяльності Державної кримінально-виконавчої служби в Україні є взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями